

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В
КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-РИНКОВОЇ
ЕКОНОМІКИ ФРН**

Анотація. У статті досліджено теоретичні засади державного регулювання в контексті сучасної моделі соціально-ринкової економіки Федеративної Республіки Німеччина.

На основі аналізу теоретичних засад державного регулювання в контексті сучасної моделі соціально-ринкової економіки ФРН встановлено, що основними напрямками державного регулювання ринкової економіки слід вважати забезпечення правової бази та суспільної атмосфери, що сприяють ефективному функціонуванню ринкової системи, захист конкуренції та обмеження монополістичної діяльності, перерозподіл доходів (трансферти) і ресурсів, захист прав споживачів, державну підтримку окремих видів бізнесу, державне регламентування трудових відносин, підтримку соціального партнерства, державне регламентування зовнішньоторговельної діяльності, регулювання валютного курсу, стабілізацію макроекономічних процесів.

З'ясовано, що основу економічної системи ФРН складає регулююча діяльність держави, яка намагається здійснити перерозподіл соціальних благ між усіма членами суспільства; при виконанні своїх функцій вона спирається, передусім, на великі банки. Позиції даних фінансових інститутів в економіці Німеччини з урахуванням фактичного впливу на

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

державу і бізнес виявляються суттєво сильнішими, ніж в інших державах.

Ключові слова: регулювання економіки, соціально-орієнтована економіка, соціально-орієнтована ринкова економіка, ринковий механізм, державне втручання, німецьке соціальне ринкове господарство.

Annotation. *This article explores the theoretical principles of state regulation in the context of a modern model of social market economy of the Federal Republic of Germany.*

On the basis of theoretical principles of state regulation in the context of a modern model of social market economy Germany it has been found that the ensuring of the legal framework and social atmosphere that contribute to the effective functioning of the market system, protection of competition and restriction of monopolistic activity, income redistribution (transfers) and resources, consumer protection, government support for certain types of business, government regulation of labor relations, support for social partnership, state regulation of foreign trade, exchange rate adjustment, stabilization of macroeconomic processes are the main directions of state regulation of market economy.

It has been established that the economic system of Germany is based on regulation of the activities of the state to make the redistribution of social benefits among all members of society and in the performance of its functions it relies primarily on large banks. Taking into account their actual influence on the government and business, the positions of these financial institutions in the German economy are significantly stronger than in other states.

Key words: *economic regulation; socially oriented economy, socially oriented market economy, market mechanism, government intervention, the German social market economy.*

***Аннотация.** В статье исследованы теоретические основы государственного регулирования в контексте современной модели социально-рыночной экономики Федеративной Республики Германия.*

На основе анализа теоретических основ государственного регулирования в контексте современной модели социально-рыночной экономики ФРГ установлено, что основными направлениями государственного регулирования рыночной экономики следует считать обеспечение правовой базы и общественной атмосферы, способствующих эффективному функционированию рыночной системы, защиту конкуренции и ограничение монополистической деятельности, перераспределение доходов (трансферты) и ресурсов, защиту прав потребителей, государственную поддержку отдельных видов бизнеса, государственное регламентирование трудовых отношений, поддержку социального партнерства, государственное регламентирование внешнеторговой деятельности, регулирование валютного курса, стабилизацию макроэкономических процессов.

Выяснено, что основу экономической системы ФРГ составляет регулирующая деятельность государства, которое пытается осуществить перераспределение социальных благ между всеми членами общества; при выполнении своих функций оно опирается, прежде всего, на крупные банки. Позиции данных финансовых институтов в экономике Германии с учетом фактического воздействия на государство и бизнес оказываются существенно сильнее, чем в других государствах.

***Ключевые слова:** регулирование экономики, социально-ориентированная экономика, социально-ориентированная рыночная экономика, рыночный механизм, государственное вмешательство, немецкое социальное рыночное хозяйство.*

Постановка проблемы. Необхідність державного регулювання економічних процесів у державі на сьогодні ні у кого не викликає

заперечень. Тим не менш, обсяги, форми, напрями (цілі) та методи державного регулювання економічної діяльності відносяться до категорії тих проблем в економічній теорії, навколо яких впродовж уже більше двох століть не вщухають суперечки.

Модель регулювання економіки Федеративної Республіки Німеччина орієнтована на індивідуальну свободу, захист і заохочення конкуренції, а також соціальне партнерство та рівність. Надмірна увага німців до проблем захисту конкуренції обумовлена тим, що ФРН довгий час вважалася «країною картелів», і впродовж багатьох десятиліть правляча влада ніяк не могла обмежити їх діяльність та вплив на економічний і політичний розвиток держави.

Значення досконалої конкуренції для економічної системи обумовлено тим, що істотно розширюються можливості вибору, формується ефективна система розподілу ресурсів і створюються реальні можливості для демократичного розвитку суспільства у цілому. Як відомо, проблеми ліквідації монополізму гостро постають на сьогодні і в Україні. Справа в тому, що сучасне промислове виробництво характеризується домінуванням в економічній системі державної власності, надмірним рівнем концентрації виробництва, недостатнім розвитком малого і середнього бізнесу, наявністю значної кількості підприємств-монополістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорії і практики державного регулювання економічної діяльності у цілому та у ФРН зокрема присвячені праці видатних закордонних вчених-економістів, серед них: В. Варна, Дж.Гелбрейт, Дж.Долан, Дж.Кейнс, Я.Корнаї, Д.Ліндсей, Д.Норт, Б.Сорде, Дж.Стоун, Х.Стюарт, М.Фрідмен, Ф.Гайєк та ін.

Теоретичні і практичні проблеми реалізації економічної політики в окремих країнах світу у цілому та її окремих аспектів у ФРН зокрема розглядалися і вирішувалися у фундаментальних дослідженнях українських науковців, зокрема таких, як: З.Варналій, В.Вергун, Л.Воротіна, В.Ляшенко, О.Мазур, Л.Мартинюк, А.Мельник, І.Михасюк,

Є.Панченко, А.Поручник, О.Пересада, П.Пильнова, Н.Прокопович, А.Румянцев, В.Сизоненко, С.Соболь, В.Сорокіна, В.Ткаченко, В.Хахулін, А.Філіпенко, Т.Черняк тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість фундаментальних праць як українських, так і зарубіжних вчених, присвячених розкриттю різних аспектів державного регулювання економічної діяльності та реалізації економічної політики у цілому та у ФРН зокрема, практично не існує глибоких досліджень, які б комплексно досліджували теоретичні засади державного регулювання в контексті сучасної німецької моделі соціально-ринкової економіки. Вищезазначені обставини й пояснюють актуальність та своєчасність розробки теми даного дослідження.

Формулювання цілей статті. Виходячи з наукової та практичної актуальності теми і спираючись на результати вивчення окремих її аспектів у світовій та національній економічній літературі, метою дослідження є комплексний аналіз теоретичних засад державного регулювання в контексті сучасної моделі соціально-ринкової економіки ФРН.

Викладення основного матеріалу. У даний час в економічній науці загальноновизнаним є твердження про те, що ринкова економіка не може функціонувати без державного регулювання. Необхідність державного регулювання підприємницької діяльності, економічних процесів в умовах ринкової економіки по-різному обґрунтовується окремими вченими-економістами.

Відомий вчений *Ф.Котлер* у всесвітньо-визнаному підручнику «*Основи маркетингу*» називає *три причини появи державного регулювання*:

- 1) необхідність захищати компанії одну від одної, запобігати і припиняти виникнення випадків недобросовісної конкуренції;
- 2) необхідність захищати споживачів від недобросовісної ділової

практики. *Ф.Котлер* зазначає, зокрема, що деякі компанії, «залишившись без нагляду, можуть розпочати випускати погані товари, поширювати неправдиву інформацію у рекламі, вводити в оману за допомогою упаковки і рівня цін» [1, с. 130];

3) необхідність «захисту вищих інтересів суспільства від розбещеності підприємців». Пояснюючи це положення, *Ф.Котлер* звертає увагу на те, що підприємницька діяльність не завжди забезпечує кращу якість життя і в міру погіршення стану навколишнього середовища з'являється необхідність у посиленні відповідного регуляторного законодавства.

В іншій книзі-підручнику «*Економікс*» *К.Макконнелла* і *С.Брю* виділяються *чотири фактори*, які перешкоджають ефективному розподілу ресурсів у конкурентній економіці і роблять необхідним втручання держави в господарське життя.

По-перше, конкурентна система, ринковий механізм не забезпечують оптимального розподілу доходів, що призводить «до виробництва дрібниць для багатих» і відмови бідним «у задоволенні їхніх основних потреб». Та ж наукова думка, в іншій книзі-підручнику *Р.Хейлбронера* і *Л.Туроу*, присвяченій ринковій економіці, формулюється таким чином: «Якщо покладатися на ринкову систему розподілу, то потрібно змиритися з тим, що люди будуть вмирати з голоду» [10, с. 211]. Згоден з цим висловлюванням і *П.Самуельсон*, який зазначає: «Товари прямують туди, де є більшість голосів споживачів або доларів. Собаці багатія можуть пропонувати те ж саме молоко, яке потребує хлопчик з бідної сім'ї, щоб уникнути рахіту» [7, с. 59].

По-друге, конкурентна ринкова система цін ігнорує важливу групу товарів і послуг – національну оборону, програму паводкового контролю тощо, – товари, «що можуть забезпечити і забезпечують отримання задоволення споживачем, але не можуть бути оцінені або продані за допомогою ринкової системи» [2, с. 56].

По-третє, ринковий механізм не завжди відкриває шлях для реалізації найбільш ефективних науково-технічних рішень. «Галузь з чистою конкуренцією, - пишуть *К.Макконнелл* і *С.Брю*, - може заважати застосуванню кращої з відомих виробничих технік і сприяти повільному темпу технічного прогресу; стимул до технічного прогресу може бути слабким в умовах чистої конкуренції, тому що прибуток, що припадає на частку фірми, яка запроваджує нововведення, буде швидко нівельованим в ході змагання з конкуруючими фірмами, які з готовністю переймають нову техніку ...» [2, с. 56].

Можливість стримування в окремих випадках технічного прогресу відзначає і *П.Самуельсон*: «Іноді в конкурентній боротьбі, зберігаючи в секреті набуті знання, можна домогтися такого ж успіху, як і підтримуючи високий рівень виробництва» [7, с. 59]. Зазначені особливості ринкового механізму змусили вчених-економістів дійти висновку про необхідність запровадження регулювальних дій з боку держави; які, на думку *П.Самуельсона*, «відкрили наступну істину: переваги, характерні для вільного підприємництва, притаманні йому, повною мірою, лише тоді, коли в наявності є всі стримуючі і врівноважені фактори ...» [7, с. 55].

По-четверте, конкурентна система, властива ринковому механізму, не забезпечує ані широкого діапазону вибору продуктів, ані умов для розробки нових продуктів. «Чиста конкуренція призводить до стандартизації продуктів, тоді як інші ринкові структури, наприклад, монополістична конкуренція та олігополія, породжують широкий діапазон типів, стилів і відтінків якості будь-якого продукту» [2, с. 59].

Відзначимо також те, що багато видів економічної діяльності мають окремі побічні ефекти, які отримали назву «екстерналій». Вони являють собою пов'язані з підприємницькою діяльністю витрати (або вигоди), що зазнають (або отримують) не учасники відповідних угод, а треті особи, які не мають відношення до цих угод. Підприємницькі структури та індивіди не беруть до уваги ці побічні ефекти, коли їм доводиться вирішувати

питання, що і скільки слід виробляти та споживати [9, с. 69]. Ринковий механізм не враховує ці зовнішні впливи, і це одна з тих сфер, в яких він, за словами *Р.Хейлбронера* і *Л.Туроу*, зазнає фіаско. Справді, забруднення природного середовища, наприклад, пов'язане з виробництвом, змушує суспільство здійснювати додаткові витрати щодо ліквідації його наслідків (додаткові витрати на охорону здоров'я тощо), але безпосередньо підприємці не виявляють жодної зацікавленості у зниженні шкідливих наслідків виробничої діяльності власних підприємств або активній участі у компенсації витрат, які змушені здійснювати «треті особи» або суспільство у цілому.

Тому, як вказує *П.Самуельсон*, «демократичні країни не задовольняються тими відповідями на три запитання: що, як і для кого виробляти, - які пропонує нічим не стримувана ринкова система. Така система могла б примусити окремих осіб голодувати через нестачу доходу, а інших – отримувати непомірні або надмірні доходи. Тому держава виходить на арену зі своїми витратами, щоб доповнити реальні або грошові доходи деяких індивідуумів ...» [7, с. 60].

Про необхідність обмеження (на основі державного регулювання) дії стихійних ринкових сил зазначає також один з найвідоміших фінансистів світу – *Дж.Сорос*: «Ринкові сили, якщо їм надати повну владу, навіть в суто економічних і фінансових питаннях, викликають хаос і, в кінцевому підсумку, можуть призвести до падіння світової системи капіталізму» [8, с. 23].

Один з творців «японського дива» *С.Оніма* зазначав, що твердження про перевагу «ринково-орієнтованої економіки над централізовано-плановою ... є оманною...», оскільки проблема полягає в тому, щоб об'єднати в єдиному механізмі початок цих двох систем, знайти ефективний шлях комбінування ринкових механізмів і державного планування та регулювання» [6, с. 66].

У кожній країні з ринковою економікою зазначена проблема в тій чи

іншій мірі, тим чи іншим способом вирішується. *П.Самуельсон* відзначав, що з кінця XIX ст. майже в усіх країнах відбувалося невинне розширення економічних функцій держави. На підставі аналізу цього процесу *П.Самуельсон* дійшов висновку про те, що в цих країнах діє «змішана система».

У всіх країнах з ринковою економікою здійснюється державне економічне регулювання. Однак ступінь і форми цього регулювання є різними в окремих країнах світу. Для вимірювання ступеню втручання держави в економічне життя використовується такий показник, як частка державного бюджету у ВВП. Чим вища ця частка, тим більшою є регулююча роль держави.

Як вже зазначалося, ринковий механізм не забезпечує задовільного розподілу доходів між різними верствами населення. Держава за допомогою податкової політики, шляхом видачі бідним різноманітних форм допомоги, встановлення мінімального розміру оплати праці (нижче якого жоден підприємець не має права оплачувати працю найманого працівника) прагне скоротити розрив у доходах між багатими і бідними. Як правило, для вимірювання даного розриву застосовується відповідний коефіцієнт – відношення доходів 10% найбагатшої частини населення до доходів 10% його найбіднішої частини. Цей показник у середньому для п'яти найрозвиненіших країн Європи дорівнює 5 (тобто доходи 10% найбагатшої частини населення в 5 разів вище доходів 10% найбіднішої його частини).

Стосовно визначення змісту державного регулювання економіки і методів (інструментів), за допомогою яких воно здійснюється, *К.Макконнелл* і *Л.Брю* виокремлюють п'ять основних напрямів державного втручання:

- 1) забезпечення правової бази і суспільної атмосфери, що сприяють ефективному функціонуванню ринкової системи;
- 2) захист конкуренції;

- 3) перерозподіл доходів;
- 4) перерозподіл ресурсів;
- 5) заходи щодо стабілізації економіки у цілому (підтримання стабільності рівня цін і забезпечення повної зайнятості) [3, с. 6].

Спираючись на цей перелік, можна запропонувати певну класифікацію *основних 10 напрямів державного регулювання ринкової економіки*:

1. Забезпечення правової бази та суспільної атмосфери, що сприяють ефективному функціонуванню ринкової системи:

- гарантування державою (через прийняття відповідних правових норм і контролю за їх виконанням) права приватної власності, без якої неможливо сформувати ринкову економіку;

- надання юридичного статусу господарюючим суб'єктам (державне регламентування організаційно-правових форм суб'єктів підприємницької діяльності);

- державне регламентування договірних відносин між суб'єктами ринку, а також між ними та громадянами;

- регламентування державою відповідальності сторін за невиконання (неналежне виконання) взятих на себе зобов'язань;

- виконання державою (його судовими органами) функцій арбітражу при вирішенні спорів, що виникають між сторонами в ході здійснення підприємницької діяльності;

- підтримання громадського порядку, забезпечення безпеки громадян, захист їх власності;

- охорона навколишнього середовища.

2. Захист конкуренції та обмеження монополістичної діяльності:

- запровадження заборонних заходів відносно будь-яких дій, спрямованих на обмеження вільної конкуренції («антитрестовське регулювання»);

- контроль за діяльністю природних монополій шляхом державного

регламентування цін на відповідні товари та послуги, а також шляхом регламентування їх якості.

3. Перерозподіл доходів (трансферти):

- застосування прогресивних ставок оподаткування, що передбачають зростання (у міру збільшення доходів суб'єкту підприємницької діяльності) тієї їхньої частини, яка відраховується у вигляді податку державі для задоволення суспільних потреб;

- виплата допомоги і надання інших видів допомоги соціально-незахищеним категоріям населення;

- встановлення мінімального (мінімально-припустимого) рівня оплати праці (мінімальних ставок заробітної плати, визначеного гарантованого рівня цін на продукцію сільськогосподарських виробників).

4. Перерозподіл ресурсів:

- з метою фінансування природоохоронних заходів;
- для фінансового забезпечення будівництва та експлуатації маяків тощо;

- для фінансування сфери послуг з управління суспільством;

- з метою забезпечення зовнішньої безпеки країни.

5. Захист прав споживачів.

6. Державна підтримка окремих видів бізнесу.

7. Державне регламентування трудових відносин, підтримка соціального партнерства.

8. Державне регламентування зовнішньоторговельної діяльності.

9. Регулювання валютного курсу.

10. Стабілізація макроекономічних процесів.

Термін «соціально-орієнтована економіка» є впродовж останнього часу широко вживаним, хоча у повсякденному використанні уявлення про нього – достатньо неоднозначне. Не зовсім зрозуміло, чи є орієнтація на високі соціальні параметри характеристикою всіх економік, або вона властива тільки окремим різновидам [4, с. 1].

Як відомо, будь-яка економічна система переслідує мету щодо досягнення високого рівня задоволення матеріальних і духовних потреб осіб, а тому передбачає врахування окремих соціальних аспектів. Дійсно, економіка не повинна розвиватись заради себе самої: кінцевим результатом і метою життєдіяльності виступає людина.

Проте під *соціально-орієнтованою* розуміється такий тип економічної системи, який відповідає певним критеріям. Можна визначати соціально-орієнтовану економіку як систему, в якій найбільш значущою є перерозподільна функція держави, що дозволяє усунути істотну диференціацію доходів у суспільстві та ліквідувати полюси бідності і багатства. Дане визначення буде не зовсім точним і правильним, оскільки будь-яка держава займається перерозподілом доходів за допомогою функціонування бюджетної системи, тому навряд чи можна говорити про соціальний характер кожної економіки [9, с. 67].

Застосування такого узагальнюючого кількісного параметру, як частка ВВП, що перерозподіляється через бюджет, про що зазначалось вище, також не внесе певної ясності. Можна акумулювати і використовувати великі за обсягом кошти, але це не надасть більшої ефективності механізму використанню перерозподілених коштів. Більше того, всебічне використання принципу соціальної справедливості може взагалі позбавити стимулів щодо активної творчої праці.

Під *соціально-орієнтованою ринковою економікою* слід розуміти певний тип економічної системи і водночас моделі, які вирізняються високим рівнем економічного, політичного, соціального розвитку та забезпечують досягнення істотного рівня добробуту і якості життя, соціальної справедливості та захищеності.

Таким чином, можна констатувати наступні *ознаки даної моделі соціально-економічного устрою* [5, с. 4]:

по-перше, подібна модель повинна характеризуватися високим рівнем економічного розвитку, який проявляється у виробництві значного

обсягу ВВП на душу населення, розвиненістю соціальних і політичних інститутів, що гарантують і розвивають основні права та свободи громадян.

По-друге, для цієї моделі іманентною є прогресивна спрямованість. Дійсно, характер розвитку ринкової економіки – циклічний, але позитивна тенденція розвитку більше властива тій системі, яка в змозі акумулювати весь творчий потенціал населення.

По-третє, соціально-орієнтована економіка не ставить собі за мету підтримувати виключно малозабезпечені верстви громадян, вона повинна захищати і працюючих за наймом.

Зазначаючи про соціальні орієнтири, ми найчастіше маємо на увазі західноєвропейські держави, які, хоча і не домоглися відповідних висот у розвитку економіки, але основною метою функціонування суспільства висувають забезпечення соціального діалогу, партнерства, високого рівня та якості життя, соціальної захищеності та безконфліктності.

В основу *визначальних критеріїв соціально-орієнтованої економіки* можуть бути покладені наступні [6, с. 32]:

- місце соціальної політики серед пріоритетів розвитку,
- розподіл соціальних функцій між державою та іншими суб'єктами господарювання,
- частка державної власності в економічній системі,
- обсяг ВВП, що підлягає перерозподілу, тощо.

Найбільш розвиненою країною європейського континенту вважається Німеччина, яка за обсягом ВВП поступається тільки США і Японії. Обсяг ВВП на душу населення становить у країні 41 513 дол. США на рік (за паритетом купівельної спроможності, за даними Світового Банку на 2013 р.). Економічній системі сучасної Німеччини притаманна назва «соціальне ринкове господарство». Вона характеризується достатньо значною роллю держави в економіці, особливо в порівнянні з США або Великобританією.

Основу економічної системи ФРН складає регулююча діяльність держави, яка намагається здійснити перерозподіл соціальних благ між усіма членами суспільства; при виконанні своїх функцій вона спирається, передусім, на великі банки. Позиції даних фінансових інститутів в економіці Німеччини з урахуванням фактичного впливу на державу і бізнес виявляються суттєво сильнішими, ніж в інших державах [15, с. 67].

Як вже зазначалось вище, вперше термін «соціальне ринкове господарство» та основні характеристики цього феномену були викладені в роботі *А.Мюллера-Армака «Регулювання економіки і ринкове господарство»* 1947 р. Популярність нової теорії, яка намагалася поєднати ринкову економіку і соціальну спрямованість системи, була найвищою. Справа в тому, що світова криза 1929-1933 рр. виявила неефективність механізму саморегулювання ринкової економіки. У цій ситуації в середовищі вчених-економістів почали розвиватись два підходи, кожен з яких претендував на провідну роль у поясненні подальшого розвитку ринку: *кейнсіанство* і *неолібералізм* [14, с. 212].

Прихильники *першого* обґрунтовували необхідність державного регулювання економіки; *інші* намагалися переосмислити і удосконалити погляди неокласичної школи стосовно нових реалій.

Особливо часто *неоліберали* посилалися на авторитет *А.Сміта*, родоначальника класичного лібералізму, та його ідею «невидимої руки». Подібно представникам класичного економічного лібералізму, *прихильники теорії «соціального ринкового господарства»* вважали, що досконала конкуренція створює найбільш адекватний механізм економічної активності, так як сприяє формуванню такої системи цін (на основі співвідношення попиту і пропозиції), яка найбільш раціонально розподіляє ресурси між суб'єктами господарювання та задовольняє потреби суспільства в матеріальних благах і послугах.

Неоліберали вважали основним джерелом недосконалостей сучасного ринкового суспільства монополізацію економіки, підрив

атрибутів досконалої конкуренції. Вони зазначали, що вільний ринок є найбільш ефективною та відповідною природі людини системою. Однак якщо їх попередники, класики, вірили в автоматизм ринку як регулятора виробництва і обміну за допомогою самовідтворювальних відносин, то неоліберали займались обґрунтуванням необхідності регулювання механізму конкуренції. Основна проблема, на думку неолібералів, в тому, що конкуренція не може постійно відтворюватися, оскільки в результаті її здійснення виживає найсильніший, який з плином часу перетворюється на монополіста. Тому слід рятувати і зберігати конкуренцію методами свідомого державного регулювання. Сильною у цьому навчанні вважається така держава, яка здатна протистояти монополізації економіки, впливу об'єднань та організацій.

Ще одна важлива особливість лібералізму (у т.ч. німецького) полягає в тому, що він звертає особливу увагу на інституційні умови, в яких здійснюється господарська діяльність, і намагається знайти їх оптимальні межі. При цьому, під *загальними інституційними умовами* розумілися правила і норми, які обмежують індивідуальну економічну діяльність. Сюди включаються конституційні, правові, організаційні норми і правила, а також звичаї і звички, які враховуються всіма господарюючими суб'єктами. Вони сприяють впорядкованості і стабільності господарської діяльності.

У цьому контексті ключовим аспектом німецького неолібералізму був *порядок в економічних відносинах*. Причому не стихійний, а свідомо і цілеспрямовано сформований та реалізований за допомогою державних заходів. Разом з тим, система правил і регулюючих заходів не тільки не повинна стримувати ринок, але й не мусить протидіяти йому. Крім цього, «політика порядку» була покликана координувати інтереси суб'єктів господарювання з метою зняття протиріч між індивідуальною поведінкою і суспільними інтересами.

Реалізація теоретичної концепції нової економічної системи на

практиці почалася з грошової реформи *Л.Ерхарда* в червні 1948 р., а останньою важливою сферою, звільненою від централізованого управління в 1961 р., стало житлове господарство. Формування моделі соціального ринкового господарства збіглося за часом з висхідною фазою економічного циклу, бурхливим розвитком НТП, сприятливими ліберальними тенденціями у світовій торгівлі для орієнтованої на експорт німецької економіки [11, с. 409].

Більше, ніж шістдесятирічний період розвитку зазначеної моделі ринкової економіки дозволяє констатувати *дві її модифікації*. Оцінити їх однозначно у цілому не уявляється можливим. З одного боку, вони надавали гнучкість і більшу стійкість німецькій економіці, з іншого – запроваджували не притаманні ринку принципи, які могли спотворити саму його сутність.

Перша модифікація відбулася в 1960-ті рр. в умовах послаблення економічної кон'юнктури і швидкого зростання безробіття, якого не було в Німеччині майже 15 років, що зумовило необхідність розширення державного втручання в економічну систему з використанням некейнсіанських положень. Це явище отримало назву «*просвітницьке ринкове господарство*» [4, с. 5].

Держава перестала розраховувати на ринкові сили і почала стимулювати економічне зростання за допомогою переважно фіскальної політики. Одночасно принципово вільний соціальний порядок замінювався широкою патерналістською соціальною політикою. Результатом подібної політики держави стало зближення зі скандинавською моделлю тотального втручання «держави загального добробуту», а також величезні обсяги перерозподіленого ВВП та високі соціальні витрати. Соціал-демократичний Уряд ФРН не зміг стабілізувати економічну кон'юнктуру. Існуючі проблеми не були вирішені, проте з'явилися нові, які зумовили найглибшу кризу державних фінансів.

Друга модифікація соціального ринкового господарства виникла

після 1982 р. під впливом ідей «рейганоміки» і «тетчеризму». Німці на цей раз не винайшли нічого нового, - відбулося повернення до вихідної ордоліберальної моделі, але на новому, більш високому рівні розвитку, з урахуванням досвіду неокейнсіанського глобального регулювання 1960-1970-х рр., головним чином, - на основі усвідомлення проблеми надмірних державних витрат [5, с. 10].

Сучасна німецька модель, що поєднує ринок з високим ступенем державного інтервенціонізму, характеризується, перш за все, **індивідуальною свободою як умовою функціонування ринкових механізмів і децентралізованого прийняття рішень**. Це забезпечується специфікою здійснюваних *державою функцій*, серед яких слід виокремити наступні:

- політика господарського порядку, тобто забезпечення свободи діяльності господарюючих суб'єктів на основі підтримки конкуренції та протидії монополістичній діяльності;
- заохочення розвитку малого та середнього бізнесу, розвиток стійкого і численного середнього класу;
- соціальна політика, спрямована на захист тих, хто з певних причин не може забезпечити собі гідне існування (інваліди, пенсіонери, безробітні), а також перерозподіл доходів в суспільстві з метою усунення різких перекосів у розподілі;
- екологічна політика, спрямована на збереження і підтримку навколишнього середовища;
- політика економічного зростання та структурних зрушень на основі згладжування кон'юнктурних коливань та орієнтації на такі макроекономічні цілі, як стабільність грошової одиниці, повна зайнятість і рівновага платіжного балансу.

Щодо децентралізації у сфері прийняття економічних рішень, то вона обумовлена як мінімум двома *обставинами* [14, с. 211]:

- організацією ринку за допомогою чіткого господарського

правового механізму, виробленням правил і норм, становленням ринкової етики;

- свободою укладення договорів і вибору економічного контрагенту, що значною мірою обумовлено здійснюваною жорсткою антимонопольною політикою.

Наступною рисою німецької моделі є *захист і заохочення конкуренції*. Надмірна увага цьому аспекту обумовлена тим, що Німеччина довгий час вважалася «класичною країною картелів»: їх бурхливе зростання в кінці XIX- на початку XX ст. не давало спокою як лібералам, які вважали їх загрозою індивідуальній свободі, так і соціалістам, які відносили їх до ознак нового суспільства.

До 1923 р. в Німеччині існувала практично повна свобода утворення та функціонування картелів. У часи Веймарської республіки Уряд намагався протидіяти проявам монополізму; але це не призвело до належних результатів. Пізніше націонал-соціалісти використовували картелі для встановлення і підтримки тотального управління економікою. Більше того, для підтримки у такий спосіб свого панування вони здійснювали навіть примусове картелювання.

Після Другої світової війни, на основі рішень Потсдамської конференції, союзники намагалися здійснити декартелізацію, проте ці заходи практично не дали жодних результатів (фактично були розукрупнені тільки чотири монополії).

Представники німецького неолібералізму вимагали створення таких умов, за яких монополії не змогли б існувати і розвиватися. Вони постійно підкреслювали, що тільки конкуренція здатна забезпечити досягнення цілей соціального ринкового господарства, але йти на серйозне загострення інтересів з потужними угрупованнями капіталу було ризикованим через побоювання втрати владних позицій Урядом, а також через те, що удар з боку картелів міг викликати соціальні та економічні труднощі, які середній і малий бізнес не змогли б компенсувати.

Тільки в 1957 р., через 9 років після початку реалізації концепції соціального ринкового господарства, був прийнятий *Закон проти обмеження конкуренції*, причому з істотними виключеннями та вилученнями. Цей важливий закон набув свого початкового вигляду тільки в новій редакції 1973 р. [13, с. 29].

Значення вільної конкуренції для соціального ринкового господарства визначається тим, що для будь-якого господарського суб'єкту істотно розширюються можливості вибору, підвищується ефективність розподілу ресурсів і, що найбільш важливо, виключається концентрація економічної влади, а також створюються сприятливі умови для реалізації політичних прав і свобод.

Як було зазначено вище, соціальний характер ринкової економіки не зводиться до простого забезпечення максимальної кількості громадян засобами існування. Гідні умови життя припускають і принципову можливість прийняття самостійних рішень індивідом, що значною мірою знімає соціальне питання. У цьому аспекті німецька модель наближається до американської, яку майже ніхто формально не зараховує до категорії соціально-орієнтованих; проте вона по-своєму вирішує відповідні проблеми, надаючи широкі можливості для самореалізації індивідів і самозабезпечення.

Третя риса розглянутої моделі – перерозподіл власності і доходів. Як відомо, у ринковій економіці доход розглядається як плата за використання виробничих факторів – праці (у статистиці Німеччини прийнято зазначати про «доходи від несамотійних видів діяльності») і капіталу («доходи від підприємницької діяльності та майна», тобто прибуток, відсоток, орендна плата) [12, с. 39].

Відмінною особливістю німецької моделі і в цьому контексті є акцентування на формуванні та підтримці сильного середнього класу, тобто стимулюється формування власності безпосередньо у осіб з відносно низькими і середніми доходами від трудової діяльності. У межах подібної

політики можна виокремити наступні аспекти:

- загальне стимулювання заощаджень;
- стимулювання утворення власності у найманих працівників;
- участь найманих працівників у прибутках.

Загальне стимулювання заощаджень здійснюється за допомогою надання податкових пільг щодо премій по страхуванню життя і на основі заохочення заощаджень для індивідуального житлового будівництва. Стимулювання утворення власності у найманих працівників має місце також за допомогою застосування механізму податкових знижок. Вони встановлюються для підприємців, які виплачують працівникам суми, використовувані останніми в якості засобів для придбання власності. Участь працівників у прибутках підприємства, яка сприятиме накопиченню власності, поки знаходиться в стадії розробки і не має нормативного закріплення. Основна перешкода полягає в тому, що на різних підприємствах існує сильна диференціації одержуваного прибутку, яка не сприяє уніфікації [11, с. 411].

Однією з важливих особливостей розглянутої національної моделі є *політика на ринку праці*.

Регулювання трудових відносин включає в себе, насамперед, підтримку сприятливих умов щодо збереження та збільшення робочих місць, полегшення доступу до наявних вільних робочих місць. Досягненню цієї мети сприяють політика економічного зростання; фінансові інструменти, що покращують галузеву і територіальну мобільність робочої сили, а також діяльність Федерального відомства з питань праці щодо пошуку роботи через регіональні бюро з працевлаштування, консультування з питань отримання або зміни професії, інформування працівників та роботодавців про ситуацію і тенденції ринку праці тощо.

Важливо відзначити, що основоположним принципом політики зайнятості в соціальному ринковому господарстві є не просте забезпечення максимальної кількості робочих місць, а збільшення тих місць, де

виробляються конкурентоспроможні товари та послуги. Регулювання трудових відносин включає також і заходи з охорони праці, до яких можуть бути віднесені наступні:

- регулювання робочого часу,
- захист працівників від виробничого травматизму,
- охорона праці молоді,
- охорона праці жінок,
- організація матеріальної допомоги безробітним і т. ін.

Наступною рисою моделі соціального ринкового господарства у ФРН виступають *особливості здійснюваної соціальної політики*. Характерним є той факт, що в сукупності соціальних установ в Німеччині немає чітко вираженої ієрархії та субординації. Держава координує окремі приватні і громадські організації, контролює цільовий характер використання виділених коштів, дотримання законів, норм та правил у підвідомчих установах [15, с. 67].

Система соціальних гарантій у Німеччині, з одного боку, є *універсальною*, оскільки охоплює всі категорії населення (навіть добре забезпечені родини отримують допомогу на дітей), з іншого – *індивідуальною*, тому що враховує конкретні потреби окремої людини. Важливе місце при цьому займає ступінь життєзабезпечення, яка пов'язується з втратою місця роботи. Кожна оплачувана робота підлягає соціальному страхуванню та оподаткуванню. Працівник і роботодавець несуть витрати у зв'язку з цими категоріями виплат: зазвичай 30-40% від нарахованої зарплати вилучаються у вигляді різних виплат – податку на оплату праці, соціальної, пенсійної, медичної страховок, страховки по безробіттю.

Державна підтримка безробітних і непрацездатних здійснюється за рахунок податків і внесків на соціальне страхування.

Висновки. Отже, для того щоб здійснювати ефективне державне регулювання економічних процесів, необхідні певні інструменти – правові,

фінансові та адміністративні важелі. Система державного регулювання економіки являє собою використання нормативних документів, вплив правових структур, застосування бюджетних, фіскальних та адміністративних важелів для досягнення поставлених цілей. Соціально-ринкова економіка Німеччини відводить державі, головним чином, регулюючі функції в інтересах забезпечення: свободи конкуренції, стабільності цін, високої зайнятості, зовнішньоекономічної динаміки і збалансованості.

Список використаних джерел

1. Котлер Ф. Основы маркетинга: Пер. с англ. - М.: «Бизнес-книга», «ИМА-Кросс. Плюс», 1995. - 702 с.
2. Макконнел Р., Брю Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / Р. Макконнел, Л. Брю. - СПб.: Менеджер, 1994. - 176 с.
3. Морозов В.С. Напрями державного регулювання ринкової економіки у ФРН // Інформаційно-аналітична довідка. – Торговельно-економічна місія у складі Посольства України у ФРН. – Берлін, 2005. – 9 с.
4. Морозов В.С. Соціальна орієнтованість економіки ФРН // Інформаційно-аналітична довідка. – Торговельно-економічна місія у складі Посольства України у ФРН. – Берлін, 2006. – 7 с.
5. Морозов В.С. Сучасна соціально-ринкова економіка ФРН // Інформаційно-аналітична довідка. – Торговельно-економічна місія у складі Посольства України у ФРН. – Берлін, 2006. – 15 с.
6. О путях выхода России из социально-экономического кризиса: анализ и концепция выход есть. - М.: Прогресс, 1994. – 189 с.
7. Самуэльсон П. Экономика. Вводный курс. - М.: Прогресс, 1964. - 702 с.
8. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности. Пер. с англ. - М.: ИНФРА, 1999. - 262 с.

9. Тобин Дж. Вызовы и возможности // Реформы глазами американских и российских ученых. – М., Фонд «За экон. грамотность», 1996. – С. 65-74.
10. Хейлбронер Р., Туроу Л. Экономика для всех: Пер. с англ. - Новосибирск: Экор, 1994. - 316 с.
11. Die Freiheit und der Staat. In: Der Liberalismus – eine zeitlose Idee, hrsg. von Gerd Habermann und Marcel Studer. Olzog Verlag, München, 2011. - S. 407-421.
12. Die Soziale Marktwirtschaft. Alles, was Sie über den Neoliberalismus wissen sollten. F.A.Z. Buch, Frankfurt 2010. – 196 S.
13. Soziale Marktwirtschaft in Europa – ordnungspolitische Anmerkungen. In: Soziale Marktwirtschaft in der Europäischen Union, hrsg. von Peter Schallenberg und Piotr Mazurkiewicz. Ferdinand Schöningh, Paderborn, 2012. - S. 27-42.
14. Was kann der Staat, was darf die Wirtschaft? In: Der Staat und die Ordnung der Wirtschaft, hrsg. von Werner Plumpe und Joachim Scholtyseck. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2012. - S. 205-226.
15. Welches Wirtschaftssystem passt zur offenen Gesellschaft? In: Noch eine Chance für die Soziale Marktwirtschaft? Rückbesinnung auf Ordnungspolitik und Haftung, hrsg. von Peter Altmiks. Verlag Olzog, München, 2012. - S. 63-80.